

SÖZÜN FATEHİ KÖNÜLLƏRİN FATEHİ HAQQINDA

Əli Rza Xələflinin “Türkiyənin zəlzələ ağrıları” məsnəvi poeması haqqında düşüncələr

Təyyar SALAMOĞLU,
ADPU-nun professoru,
Əməkdar müəllim

yaşantıları canlandırır. Hiss olunurdu ki, baş verənləri həzm eləməyə şair qəlbinin gücü çatmır, baş verənlərə qarşı düşüncə məkanı olan beyin üsyan edirdi. Hiss olunurdu ki, lap yaxın zamanlara qədər Türkiyənin dünyada artan nüfuzundan, bütün türk dövlətlərinin böyük qardaşı olaraq öz missiyasını çox ləyaqətlə yerinə yetirməsindən, qırx dörd günlük müharibəmizdə bizə hər cür dayaq olmasından rıqqətə gələn sənətkar varlığı (hissi və düşüncəsi) baş verənlərlə barışa bilmir, fələkdən gələndə qarşı ürəyinin ağrıları Allahın qismən etdiyi ilhamla misralara çevirib, yüngülləşmək istəyir. Təsəllini qələmə sarılmaqda görür, ancaq təkə özünə təsəlli üçün yox. Gələn dərd, bəlanın miqyası o qədər ağır, o qədər gözlənilməzdir ki, sənətkarın özünü düşünməyə vaxtı yoxdur. Çünki söhbət Türkiyədə, bəzilərinin yüz ildən bir, bəzilərinin isə beş yüz ildən bir baş verə bilən hal kimi dəyərləndirdikləri zəlzələdən gedir. O qədər ağır bir vəziyyətdən söhbət gedir ki, hamı özünü unudaraq, yalnız bir məsələ haqqında düşünür: Türkiyəmiz bu ağırlığın altından qalxa biləcəkmiz?

Hiss olunurdu ki, şair özünü unudub, qardaş ölkənin və bütövlükdə türk dünyasının sağ ikən qəlbərdə heykəlləşən böyük liderinin ağrıları yaşayır, acılarını bölüşmək istəyir, fikrən, hissən, bütün varlığı ilə onun yanındadır. Əlindən gələni edir ki, “Ərdəğana və Türkiyəyə” təskinlik olsun. “Yarıqəm-yarıqürür” dastanı belə yaranır:

Qürurundan enmə sən, əyilmə sən, Sultanım,
İncimə bir kimsədən, öyülməsən, Sultanım.

...Uçar olsan qızılquş, şahinsən göy üzündə,
Ulasan boz qurdusan millətin köy üzündə.

Qətiyyətin yol açır Türkün Tanrı dağına,
İradən işiq saçır Turanın bayrağına.

...Türkiyənin önündə Turana yol açırsan,
Alp Ər Tonqa ruhuna qəlbindən nur saçırısan.

Bilirik, Ərdəğansan - Bilgə Xaqan gücündə,
Qənim üstə ulayan Bozqurdsan qan gücündə.

Şairin özünün “Yarıqəm - yarıqürür dastanı” adlandırdığı əsəri oxumağa ara verdim ani məqamda içimdən keçən bir fikri də çox yaxşı xatırlayıram: Bu şairlər nə xoşbəxt adamlardır. Düşünürəm ki, şeir onları ağırlaşdıran yükü atmağa yardımçı olur. Yaşantılarını şeirə çevirmək, heç şübhəsiz ki, insanı müəyyən qədər yüngülləşdirir. Şeirdə ifadə olunanlar baş vermiş hadisə ilə bağlı təsəlliyyə çevrilir. N.Kəsəmənlinin nə vaxtsa oxuduğum bir sözünü xatırlayıram: “Mən şeir yazmıram ki, ürəkdən yük atıram”. “Atılan yük”ün dəyəri ondadır ki, şairlə bərabər həmin dərdi yaşayan milyonların da təsəllisinə çevrilir. Məhz bu məqamda qələmin missiyası müqəddəsleşir, əvəzolunmaz olur.

Son zamanlarda Əli Rzanın poetik axtarışlarında klassik janrlara xüsusi meyl müşahidə olunur. Demək lazımdır ki, klassik formalarda o, şair “mən”-ni daha sənətkarlıqla ifadə edir. “Türkiyənin zəlzələ ağrıları”-ni oxuyanda özümü klassik şeir estetikasının cazibə dairəsində hiss edirdim. Cüt-cüt qafiyələnen misralar məni bu əsərdə ilk təəssüratda “məsnəvi” ovqatına gətirirdi. “Poema-məsnəvi” deyər düşünürdüm. Beytdən beytə keçdikcə, misralardan, beytlərdən boy verən yaşantılar - hissələr, düşüncələr qənaətimə redaktəyə istiqamətləndirirdi: Əsərdə mədhiyyə-mərsiyə ovqatı hakim idi. Qəzetin manşetə çıxardığı “yarıqəm-yarıqürür dastanı”

ifadəsi də klassik anlamda “mədhiyyə-mərsiyə” anlayışını tamamlayırdı. Şeyrin ruhu, doğrudan da, yarı mədhiyyə, yarı mərsiyə ovqatına köklənməklə sanki dərdimizi oxşayırdı, bu dərdi türkün ninnisinə çevirir, ruhumuzu sakitləşdirməyə, təsəlliyyə sövq edirdi. Klassik qəsidənin canında mədh ovqatı var. Klassiklərimizin yaradıcılığında bu janr mədh ruhu ilə qırmızı xətt kimi keçib. Misralar qoşa qafiyələnməyəydi, mən bu əsərə məmnuniyyətlə “qəsidə” deyirdim. Qafiyəsinə rəğmən bu şeirə başdan ayağa qəsidə ruhu hakim kəsildi. Üşün, nəzəriyyəçilərdən və klassik poetika tədqiqatçılarından üzr istəyərək onu şərti də olsa, qəsidə kimi qəbul edirəm. Ancaq elə bu məqamda nəzəriyyəçilərin özlərinin irəli sürdükleri bir fikri də nəzərə almalıyıq təmənənəndə: “Müasir poeziyada forma baxımından bir sərbəstlik, orta əsr qafiyəpərdazlığına əks bir hal müşahidə olunur. Lakin bu qafiyə, ritm kimi fundamental lirika dəyərlərinin itməsi deyildir. Bu dəyərlərin itməsi poeziyanın sonu olacaqdır. İndiki, məsələn, Azərbaycan şeirində gördüyümüz forma sərbəstliyi isə ancaq forma qalıqlarına şair münasibətinin nisbiləşməsi deməkdir. Formanın nisbiliyindən istifadə lirikanın fundamental dəyərlərini inkar etmir” (R.Əliyev. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi.- Bakı. Mütərcim, 2008, s.287-288). Poetikası baxımından bu janrda əsər yazmaq klassik sənətdə imtahan vermək, sənətkarlığı təsdiq anlamına gəlsə də, məqsədi və ruhu baxımından mədhə meyl elmi dəyərləndirmədə birmənalı qarşılanmayıb. Füzuli qəsidəsinə münasibətdə ədəbiyyatşünaslığımızda yer alan bu fikri janra elmi yanaşmanın obyektiv ifadəsi kimi dərk edirik: “Füzulinin əsərləri arasında qəsidə adlı bir əsər görməyi könül istəməzdi...Gərçi Füzulinin yazdığı qəsidələrlə Nəfi kimi qəsidəçi və məddah şairlərin yazdıqları qəsidələr arasında ruh, məna və qayə etibarilə xeyli fərqlər vardır. Bununla bərabər, burasını da etiraf etməliyik ki, hər qəsidə az-çox bir mənfəət əldə etmək məqsədilə yazılır. Füzuli də o məqsəddən uzaq durmamışdır” (İ.Hikmət. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. II nəşr. Bakı. Elm və təhsil. 2022. s. 680-681).

Qəsidəyə, əslində isə mədh ədəbiyyatşünaslığımızda müəyyənleşən münasibətdə sovet rejiminin yuxarı təbəqəyə və həmçinin hökmdarlara inkarçı baxışı da həlledici rol oynamışdır. Hətta ədəbiyyatşünaslığımız janrın qeyri-adi sənətkarlıqla yazılmış nümunələrini belə qiymətləndirəndə əsərə bəraət qazandıran, onun ədəbiyyat tariximizdəki mövqeyini müəyyənleşdirən cəhətləri mümkün qədər mədh məzmunundan kənar tapmağa çalışmışdır. “Dövrün hakim və görkəmli dövlət adamlarına” yazılmış mədhiyyələrə daha çox “fəlsəfi-irfani və ictimai yönümü” ilə dəyər vermişdir (Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. III cild. Bakı. Elm, 2009. s.400-401). Ümumən mədh “məddahlıq” kimi dəyərləndirilmiş, sənət yolu sayılmamışdır. Əli Rzanın yarımədh-yarımərsiyə ruhunda əsəri bizim janrın funksiyasına münasibətimizi, sözün yaxşı mənasında, metamorfoza uğratdı.

Bəli, “Türkiyənin zəlzələ ağrıları”nın pafosunda mədhin xüsusi yeri var və bu danılmazdır. Zaman və situasiya elədir ki, “məgər mədh zamanıdır, şair” deyərək onu daxili bir səslə məzəmmət də edə bilərlər. Amma inanmıram ki, belələri tapılsın. Çünki şeirin ruhuna kədər-mərsiyə ritmi necə təbii şəkildə daxil olubsa, o şəkildə də bu ruha mədh pafosu nüfuz edib, tam təbii şəkildə.

(Davamı var)